

PANSLAVİZMİN ÇARLIK RUSYASI'NIN VE SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN BALKAN POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ali ASKER

Doç. Dr.

*Uluslararası İlişkiler Bölümü
Karabük Üniversitesi*

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN

Araştırma Görevlisi

*Uluslararası İlişkiler Bölümü
Kırıkkale Üniversitesi*

Özet: *Fikrî ve siyasi nitelikli bir kavram olan Panslavizm düşüncesi Rus düşünce tarihinin önemli akımlarından birisidir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren bu akım Rusya'nın Balkan politikasında çoğu zaman etkin bir şekilde kullanılmıştır. Panslavizm fikri ilk olarak tüm Slavların birleşmesi amacı ile ortaya çıkmış, daha sonra siyasi hüviyete bürünerek farklı amaç ve hedefler doğrultusunda dönüşüm geçirmiştir. Bu çalışmada Rus İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği dönemlerinde Panslavizm akımının tarihsel gelişim süreci, dönüşümü, etki ve sonuçları ele alınmıştır. Siyasi anlamda gerçekleşmesi imkânsız olan Panslavizm düşüncesi Rus İmparatorluğu sona erdikten sonra dış politikada zaman zaman kullanılan bir araç olma özelliğini devam ettirmiştir. Günümüz Rus milletçiliğinin fikrî ve ideolojik altyapısının oluşmasında Panslavizm akımı etkisini korumaktadır.*

THE INFLUENCE OF PANSLAVISM IN TSARIST RUSSIA'S AND SOVIET UNION'S BALKAN POLICIES

Anahtar Kelimeler: *Rus İmparatorluğu, Balkanlar, Panslavizm, Sovyetler Birliği, Osmanlı İmparatorluğu*

Abstract: *Panslavism, as an intellectual and political concept, is one of the influential trends in Russian thought history. From the end of the 18th century onwards, this ideology was mostly used effectively regarding*

the Balkan politics. Pan Slavism emerged to serve for the unification of all Slavs. This study focuses on the historical development, transformation, impact, and consequences of Pan Slavism during the Russian Empire and Soviet era. Pan Slavism, although an impossible ideology to come true, has been continued to be used as a tool in the foreign policy after the demise of the Russian Empire. Pan Slavism still keeps its impact on the construction of intellectual and ideological infrastructure of Russian nationalism.

Key words: *Russian Empire, Balkans, Pan Slavism, Soviet Union, Ottoman Empire*

GİRİŞ

Balkan coğrafyası sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu itibarıyla büyük güçlerin her zaman dikkatini çektiği bir bölge olmuştur. Pek çok Avrupa devletinin, aynı zamanda Rusya'nın tarihsel süreçte her daim çıkarları ekseninde müdahale ettiği bu bölgede, Panslavizm düşüncesi, Rusya'nın Balkanlardaki Osmanlı varlığını sona erdirmesini ve kendi hegemonyasını kurma amacının ideolojik altyapısını oluşturmuştur. 1789 Fransız İhtilali sonucunda ortaya çıkan ve hızla yayılan milliyetçilik ideolojisi Balkan coğrafyasını da etkilerken, Avrupa devletlerinin Osmanlıya yönelik geliştirdikleri politikalar da Balkanlardaki toplumsal yapıyı bozmaya başlamıştır.

19. yüzyıl sonunda imparatorlukların ve 20. yüzyılda Sovyetler Birliğinin liderliğini yaptığı Doğu Bloğunun çöküş dönemleri, Balkan coğrafyası açısından kanlı olayların yaşandığı geçiş süreçlerini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda pek çok çatışma ve savaş ile şekillenen Balkan tarihi, günümüzde de kırılğan sorunların yaşandığı bir bölge olarak bilinmektedir. Çünkü “seçilmiş travma” ve bunu gerçekleştiren “öteki”ne dair ötekileştirme güdüsü sürekli olarak söz konusu şiddeti meşrulaştırmaktadır.¹ Bu bağlamda haklı bir şiddet eylemini meşru kılan faktörler kitle ruhu içerisinde bireyin, yapmayacağı ya da uymayacağı ahlaki ve insani değerler dışındaki davranışlara yönelebilmesine yol açabilmektedir.² Devletler, bu bağlamda, “ben ve öteki” kimliklerini oluşturarak, kendilerini ve bu eksende politikalarını yeniden üretirler. Böylece öteki algısı sadece toplumsal alanda değil, devletin politika alanında uygulama imkânı bulacağı “ulusal çıkar” tanımını da etkiler. Panslavizm üzerinden yapılan okumalar da aslında Rus dış politikasının sadece “pan” hedefi değil, aynı zamanda inşacılık üzerinden bir okuma ile “kimlik-kültür” vurgularının yapıldığı yeni politik çıkar alanları tanımlaması sağlamaktadır.

Devletlerarası aidiyet, etnik grupların veya milletlerin kimliği, doğum ile başlayan bir kimlik kazanım sürecinin ürünü olarak ortaya çıkar. Bu

1 Vamık Volkan'a göre bir grubun başına gelmiş bela bir çadırın altında yaşayan herkesi birden etkiler. Kitleselel travmatik grup üyeleri belli psikolojik görevleri başarılı bir şekilde yerine getiremezler ve bu görevleri gelecek kuşaklara bu fonksiyonları gerçekleştirebilmeleri için bilinçdışından çocuklarına, yani olayları bire bir yaşamamış nesillere hikâye yolu ile aktarırlar. Olayın tasarımı yıllar içinde seçilmiş travma haline gelir. Dolayısıyla ortaya “çadır metaforu” çıkmaktadır (Vamık Volkan, “Herkesin Bir Çadırı Var,” erişim Ocak 28, 2009, <http://www.vamikvolkan.com/Ekopolitik-org—28-Ocak-2009.php>.)

2 Vamık Volkan ve Norman Itzkowitz, *Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2002), s. 21-24.

kimlik kazanımında anne ile başlayan aktarımlar bireyin ileriki yaşamında biz ve onlar ayrımı üzerinden, kendini psikolojik miraslar üzerinden okumasını sağlar. Psikolojik miraslar ötekinin bize yaptıklarıdır. Seçilmiş zaferler, travmalar ve mağduriyetler ile harmanlanan tarih anlatısı, Balkan coğrafyası için, 19. yüzyılda Rusların kullandığı Panslavist söylemler ile daha da derinleşmiştir. Başka akımlar gibi Panslavizmi de münferit bir düşünce veya eylem olarak ele almak imkânsızdır. Zira belli tarihi dönemler ışığında gelişen siyasi olaylar ve bu olayların harekete geçmesinde etkili olan düşünceler, farklı mecralarda gelişerek birbirini etkilemekte ve tepkisel bir biçimde tezahür ederek gelişmektedir. Önceleri dil, kültür ve düşünce akımı şeklinde ortaya çıkmış Slavcılık özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya'nın Balkan politikasını etkileyen önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Rusya, Slav merkezli düşünce üzerinden hareket ederek Balkanlarda, hem Osmanlılara hem de Avusturya-Macaristan/Pan-Cermenizme karşı etkili bir politika yürütmüştür.³

Panslavizm'in, Rus dış politikasında zaman zaman etkin bir araç olarak kullanıldığını 20. yüzyıl boyunca da görebilmekteyiz. Özellikle Soğuk Savaş sonrası Balkanlarda meydana gelen köklü değişikliklerde söz sahibi olmak isteyen Rusya, gerek kamuoyu gerekse siyasi söylem ve davranışlarda bu ideolojiyi belirgin bir şekilde kullanmaya çalışmıştır.

Panslavizm İdeolojisinin Ortaya Çıkışı ve Rusya'da Panslavizm

Balkanlar ve Slav Kimliği

Balkan adı 1582 yılında Martin Grünberg tarafından Rodop Dağlarını ifade etmek üzere kullanılmış ve akabinde giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Todorova, Balkan kavramının 19. yüzyıldan itibaren “engebeli dağlar anlamında” kullanılmasına karşı, gezginlerin bu kavramı kullanmadıklarını belirtir. Nitekim 1808 yılında Alman coğrafyacı August Zeune Balkan Yarımadası (Balkanhalbeiland) terimini ilk kez kullanan kişi olmuştur.⁴ Balkan coğrafyasına hâkim gruplara baktığımızda özellikle Slavlar dikkat çekmektedir. Slavların ismi ilk kez 6. yüzyıla ait Yunanca ve Latince yazılmış coğrafya ve tarih eserlerinde geçmektedir. Slavlar, Yunancada Sclabeni, Latince’de ise Sclaveni

3 Hakkı Büyükbaş, “Kimlik, Güç ve Dış Politika: 1912-13 Yıllarında Rusya'nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz,” *Akademik İncelemeler Dergisi* Cilt 8 (1) (2013): s. 254.

4 Maria Todorova, *Imagining The Balkans* (New York: Oxford University Press, 2009), s. 21-25.

olarak adlandırılmıştır.⁵ Slavların Hint-Avrupai (arî) menşeli kavimlerle aynı ırk menşesine dâhil oldukları antropolojik ve dil araştırmaları ile ortaya konulmaktadır.⁶ Kurat, Slavların, dil, arkeoloji ve bitki adlarının araştırmasından çıkan neticelere göre ise vatanlarının “*Vistül nehrinden başlayarak Pripet havzasını ve Orta Dnepr sahasını işgal etmiş olduklarını*”⁷ belirtmiştir.

Bu noktada Rusların etnik kökeni de önemlidir. Çünkü 19. yüzyılda kullanılan Panslavizm söyleminin temeli burada gizlidir. Leon Poliakov, Rusların kökenlerinin kutsallığı ve özgünlüğü konusundaki iddialarının aslında Cermenleri taklit etmekten öteye gitmeyen bir durum olduğunu öne sürmüştür.⁸ Ancak Rusların kökeniyle ilgili ihtilaf ve tartışmalar bugün de devam etmektedir.⁹

Slavcılık/Panslavizm kavramını ele almadan önce, Ruslar açısından Ortodoksluk mezhebi ve söylemine göz atmak gerekmektedir. Çünkü bu iki olgu birbirini beslemekte ve Rus dış politikasının önemli bir aracı haline gelmektedir. Başta da belirttiğimiz gibi kimlik yaratım süreçleri, “biz ve öteki “ arasındaki bağı ve farklılıkları ortaya koyarak dış politika alanında devletlerin konumlarını ve etki alanlarını güçlendirebilmektedir. Bu bağlamda 10. yüzyılın sonlarında, Kiev Knezi Vladimir, Rus kimliğinin yapı taşlarının en önemli unsurlarından birini oluşturan Ortodoksluk mezhebine resmiyet kazandırmıştır. Rusların Hristiyanlığı Bizans’tan aldıkları için Ortodoks mezhebine mensup oldukları ve Katolik Dünyası karşısında Doğu Hristiyanlığını temsil ettikleri söylenebilir. Bu bağlamda Ortodoksluk, zamanla *dünya hâkimiyeti* fikrinin Rus dış politikasında benimsenmesine yol açarken, Rus milli kimliğinin gelişmesinde de önemli bir role sahip olmuştur.¹⁰

Moskova knezleri, Rus birliğinin sağlanmasında Ortodoks Hristiyanlık ekseninde *aynı din, aynı coğrafya ve aynı tarih* vurgusu yapsalar da, Rusların milli birliklerini pekiştiren asıl dönüm noktası 1453 yılında İstanbul’un fethi sonrasında yaşanmıştır. İstanbul’un Osmanlı Devleti

5 Kezban Acar, *Rusya: Orta Çağ’dan Sovyet Devrimine* (İstanbul: İletişim, 2009).

6 Валентин.Седов, *Происхождение и ранняя история славян* (Moskva: Наука, 1979), s. 4-5.

7 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987), s. 3.

8 Leon Poliakov, *Ari Miti: Avrupa’da Irkçı ve Milliyetçi Fikirlerin Tarihi*, (İstanbul: Epos Yayınları, 2011), s. 154.

9 Bkz: Türkaya Ataöv, “Rus Devleti’nin Kuruluşu,” *AÜSBF Dergisi*, Cilt XXIII (4) (1968): ss. 215-243.

10 Mesut Hakkı Çaşın, *Rus İmparatorluk Stratejisi* (Ankara: ASAM Yayınları, 1994), s. 42.

tarafından fethi sonrasında Moskova Ortodoksluğun en büyük hamisi konumuna gelmiştir. Böylece ortaya, ilk kez Pskov Manastırı rahibi Filofey (Filoteus, tahm. 1465-1542) tarafından dile getirilmiş III. Roma düşüncesi çıkmıştır. Bu durum, Rus prenslerinin emperyalist güç iddialarını kuvvetlendirmiş ve Romalılar ile kurulan bağ sayesinde güçlü bir meşruiyet dayanağı olmuştur.¹¹ Tarihin ilerleyen dönemlerinde Ortodoks, zamanla Panslavist eksenli politikalar üzerinden yürütülen Rus yayılmacılığının temel amacı Osmanlı Devleti'nin Balkan kanadını kırmak, daha da ileri giderek Boğazlara hâkim olarak İstanbul'u denetim altında tutmak olmuştur.

Ortodoks-Slav Eksenli Balkan Politikası

Ortodoksluğun kabulü Rus kültürel ve siyasi yaşantısında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Rusların Bizans/Ortodoks Hıristiyanlığını kabul etmeleri Rus siyasi kültürünü Batı Avrupa'dan farklı bir seyir takip etmesine neden olmuştur. Rusların Ortodoksluğu kabul etmeleri, Batı Avrupa'dan kesin olarak ayrılmasının ilk adımı olmuştur. Ayrıca, Balkan coğrafyasında Panslavizm ile birlikte Ortodoksluk söylemleri de bölge hakları açısından Rusları bir hami konumuna getirmiş, böylece Rusya İmparatorluğuna, bölgedeki nüfuzunu güçlendirme kolaylığı sunmuştur. 1768-1774 Savaşı sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması bu anlamda dikkat çekicidir. Antlaşma sadece Osmanlı Devleti'nden Kırım gibi büyük bir eyaleti ayırmakla kalmamış, aynı zamanda Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu idaresi altındaki bazı bölgelerle siyasî ve dini irtibatını sürdürmeyi ve kendi nüfuz alanını genişletmeyi hedeflemiştir. Nitekim antlaşmadan sonra Ruslar, Balkanlarda kurdukları konsolosluklar aracılığıyla bölgedeki faaliyetlerini arttırmışlardır.¹² Konsolosluk faaliyetlerinin yanında casusluk faaliyetlerinin yürütüldüğü de unutulmamalıdır. Ayrıca, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğunda politik casusluk faaliyetlerinin, çok daha önce, Çar I. Petro döneminde başladığı ve bunun arka planında da Petro'nun, Osmanlı Devleti'nin Slav ve Ortodoks halkları hakkında daha fazla bilgi edinme isteği söz konusudur. Çar Petro'nun ortaya koymuş olduğu hedefler, halefleri tarafından casusluk şebekesinin etkili bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır.¹³ Öte yandan Rusların

11 Ariel Cohen, *Russian Imperialism: Development and Crisis* (London: Praeger, 1996), s. 38-39.

12 Osman Köse, "Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri," *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi* Cilt. 1 (2) (2006): s. 153.

13 Mithat Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri," *AÜD* Cilt. 32 (53) (2013): s. 24-26.

bölgede yürüttüğü bu tarz faaliyetler sayesinde 1829 yılında Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları arasında yapılan diplomatik görüşmeler sonucunda, Yunan Krallığı ve Sırp Prenslığının tanınması Rusya'nın bu topraklarda etkisinin daha da güçlenmesine yol açmıştır.¹⁴ Bu gelişmeler sayesinde Rus İmparatorluğu, Panslavizmi uygulama ve etki alanını genişletme fırsatını yakalamıştır. 19. yüzyılda yükselen milliyetçiliğin itici gücü ise Rusya'nın, bu fırsatı daha da iyi değerlendirmesinde etkili olmuştur.

Slavcılık Fikrinin Doğuşu ve Gelişimi

Slavcılık fikrinin ortaya çıkışı ve gelişmesi çok boyutlu bir süreç olup kültürel-romantik söylemlerden siyasi stratejiye kadar uzayan geniş bir sürece yayılmıştır. Genelde düşünce akımlarının ortaya çıkışının seyrine benzer bir şekilde gelişen bu düşünce akımının da menşei edebîdir. Nitekim Slav kavimlerinin birlik ve beraberliği üzerine yazılmış ilk çalışma Dubrovnikli İvan Gunduliç'in (Ivan/Dživo Gundulić, 1589-1638) kaleme aldığı "Osman" adlı manzumedir. Genç Osman'ın (1604-1622) Hotin seferinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine yazılmış bu manzumede, Slav birliğine vurgu yapılarak bu kavimlerin birlik ve beraberlik içerisinde oldukları zaman bütün engelleri aşabileceği belirtilmiştir.¹⁵

Slav kavimlerinin birlik olma fikrini ilk olarak 17. yüzyılın ortalarında Hırvat din adamı Yuray Krijaniç (Juraj Krizanic, 1616-1683) dile getirmiştir. Krijaniç'e göre Slavları ayağa kaldıracak tek güç Rusya'dır. Onun Çar Aleksey Mihayloviç'e yazdığı mektuplarda Rusya'nın Slav toplumlarına siyasî yönden yardım etmesinin hâlihazırda çok zor olduğu, bu yüzden, en azından kültürel açıdan yardım etmek için gayret göstermesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁶ Kendisi Katolik misyoner olduğu için Rusya'da bulunduğu sırada birçok olumsuzluklar yaşayan¹⁷ Krijaniç'le ilgili yapılan eleştirilere rağmen, ilk karşılaştırmalı Slav filolojisi çalışması dolayısıyla Slavcı çevrelerde takdir görmüştür. Onun

14 Selahattin Demirci, "Rusya'nın Balkanlar'daki Yeni Jeopolitik Çıkarları," *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* Cilt. 1(1): s.49.

15 Hasan Demiroğlu, *Rus Kaynaklarına Göre Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panslavizm (1857-1878)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009), s. 77.

16 Hasan Demiroğlu, s.78.

17 Bkz: Лев Пушкарев, *Юрий Крижанич. Очерк жизни и творчества*, (Москва: Наука, 1984).

Rus dili üzerine yazdığı çalışmalar Rusça gramer alanında ilk çalışmalar olarak değerlendirilmektedir.

Slavcılığın temellerini atan fikir adamlarından bir diğeri de milliyetçi Sırp olan Arşimandrit Yovan Rayiç'dir (Јован Рајић, 1726-1801). Rayiç'in 1794-1795 tarihleri arasında kaleme aldığı ve dört cilt halinde toplanmış çalışmaları¹⁸ yaklaşık 100 sene boyunca Sırp tarihi konusunda kaynak eser olma özelliğini korumuştur.¹⁹

Slavcılık üzerine çalışmalar yapan düşünür ve yazarlar arasında Slav olmayanlar da vardır. Bunların basında Alman ilim adamları gelmektedir. 18. yüzyılda Slavlar hakkında ilmi çalışmalarda bulunan önemli bilim adamlarından birisi Alman Gerhard Friedrich Müller (1705-1783)'dir. Müller 1755'te Rus Bilimler Akademisinde²⁰ Kronikçi Nestor üzerine bir çalışma yapmıştır.²¹ Bir başka Alman bilim adamı Göttingen Üniversitesi profesörlerinden August Ludwing von Schlözer (1735-1809)²² ise G. F. Müller'in bu çalışmasını genişleterek 1767'de kitap olarak neşrettirmiştir. Schlözer, Slav dili ve edebiyatı üzerine esaslı çalışma yapan ilk bilim adamlarındandır.²³ Bir diğeri önemli isim olan "Slav kavimlerinin yeniden canlandırıcısı" olarak tarif edilen Johann Gottfried Herder'dir. Herder, II. Katerina idaresindeki Rusya'nın hümanizm ideallerine göre yönetilebileceğini ve artık ihtiyarlamış Avrupa yerine Rusya'nın geleceğe hükmedebilecek egemen bir güç

18 "Исторія разныхъ славенскихъ народовъ, наипаче болгарь, хорватовъ и сербовъ, изъ тмы забвенія изытая" arkaik Rus edebi dilinde yazılmış bu çalışma 1768 yılında tamamlanmış, daha sonra Sırp Mitropoliti Stevan Stratimiroviç tarafından 1794-1795 tarihinde Viyana'da yayınlanmıştır. Rayiç'in "Yılan ve Kartalın Savaşı" (Бож змаја с орлови) manzumesi Rusya ve Avusturya'nın Türklerle savaşına hasredilmiştir.

19 Дж. Джурич, *Влияние русской культуры на творчество Йована Раича, основателя сербской научной историографии*, s. 20. İçinde: *Российско-сербские связи в области науки и образования: XIX – первая половина XX в.* (Отв. ред. Э. И. Колчинский и А. Петрович; ред.-сост. М. В. Лоскутова и М. В. Хартанович), "Нестор- История", СПб. 2009 (ss. 20-25).

20 1925'ten sonra Rusya'ya gelerek yaşamını ve kariyerini burada sürdürmüştür. Onun Sibirya üzerine yaptığı değerli eserlerinin yanı sıra Rusların menşesine ilişkin tartışma yaratan çalışmaları da vardır.

21 Миллер Герард Фридрих. "О первом Летописателе Российском преп. Несторе, о его летописи и о продолжателях оных". Ежемесячные сочинения и известия о ученых делах", 1755 г., апрель (299-324); Миллер Герард Фридрих, *Сочинения по истории России: Избранное* (Сост. ст. А.Б.Каменского; Примеч.А.Б.Каменского и О.М.Медушевской), "Наука", Москва 1996, s. 5.

22 G. F. Müller'in daveti üzerine 1761'de Rusya'ya gelerek bilimsel araştırmalarına uzun süre burada devam etmiştir. Eski Rus grameri, tarih ve paleografi alanında önemli çalışmalara imza atmış Schlözer "Norman teorisi" müelliflerindedir.

23 Hasan Demiroğlu, s. 80.

olacağını öne sürmüştür. Herder ayrıca, Slavların hümanist terbiye ve eğitimden geçmesi sonucunda insanlık için büyük bir potansiyel oluşturacağına da inanmaktadır.²⁴

Slavizm düşüncesi öncelikli olarak Avusturya-Alman egemenliği altında bulunan Slav halklar arasında bir akım haline gelmiştir. Bu akımın gelişmesinde özellikle Çekler ve Slovaklar büyük rol oynamışlardır. Slav filolojisi üzerine araştırma yapan Çek bilim adamı Yosef Dobrovski (Josef Dobrovský, 1753-1829) de Slavcılık düşüncesinin gelişimi açısından önemlidir.²⁵ Henüz hayatta iken yaptığı çalışmalardan dolayı Slavbilimin “babası” olarak adlandırılan Dovrovski²⁶ aynı zamanda Çek tarihi kaynaklarının tenkidi araştırmasını yapan ilk bilim adamıdır.²⁷ Fakat Slavcılık terimini yazıda ilk kez kullanan Çek şair Yan Kollar (Ján Kollár, 1793-1852) Slavcılık düşüncesinin siyasî etkisini daha fazla hissettirmiştir.²⁸ Çek âlimlerden Pavel Yosef Şafarik'in (Pavel Josef Šafařík, 1795- 1861) Slavların kökenine ait çalışmaları, Slovak yazar Yan Herkel'in (Ján Herkel', 1786-1853) Slav diline ilişkin yazıları, Çek ve Slovak millî kültürünün gelişimine ve “Slavcılık” düşüncesine önemli etkiler yapmıştır. Çek tarihçi Franstišek Palatski (František Palacký, 1798-1876) diğerlerinden farklı olarak, Habsburg topraklarında İmparatorluğa bağlı olarak kurulması düşünülen, özerk bir federasyon formülüyle Slavcılık anlayışının siyasî yönünü ön plana çıkarmıştır.²⁹ Panslavizm hareketi içerisinde Karel Havlicek-Borovski (Karel Havlíček Borovský, 1821-1856) de önemli bir yere sahiptir. Havlicek ve Palatski, Avusturya İmparatorluğunda yaşayan Çeklere idari özerklik veren bir federasyon düşüncesine sahiplerdi. Şunu da vurgulamak gerekir ki Havlicek, Rusya'nın diğer Slav milletlere öncülük etmesi bir yana, Rusların Panslavizm'i kendi menfaatleri için kullandığını düşünmektedir.³⁰

24 Akdes Nimet Kurat, “Panslavizm,” *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi* Cilt. XI (2-3-4), (1953): s. 246-247.

25 Mithat Aydın, “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, *Pamukkale Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı. 15 (2004), erişim tarihi Ocak 17, 2017, http://pau.egitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/1361249905_7-19.pdf.

26 Вкз: И. Снегирёв, *Иосиф Добровский. Его жизнь, учено-литературные труды и заслуги для славяноведения*, (Казань: Типография Императорского Университета), 1884 (2011 tırkıbasım)

27 Вкз: Л. П. Лаптева, “Йозеф Добровский как родоначальник критического изучения источников чешской истории”, *Петербургские славянские и балканские исследования*, №1/2, СПб. 2007 (ss. 69-86).

28 Hasan Demiroğlu, s. 80.

29 Hans Kohn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği* (İstanbul: İlgı Yayınları, 2007), s. 48.

30 Hans Kohn, s. 51-53.

Rusya’da Slavcılık, Panslavizm ve Balkanlar

Slavseverlikten Panslavizme

19. yüzyıl bir anlamda imparatorlukların karşı karşıya geldiği ve uluslararası sistemin I. Dünya Savaşı’na doğru sürüklendiği bir dönemdi. Bu açıdan bakıldığında, Balkanlar, çok önemli bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa’daki gelişmeler Rus aydınlarının görüşlerini etkilemiş, Panslavizm/Slavcılıkla ilgili yaklaşımlarında bir değişime neden olmuştur. Elbette bu değişimin dış politikadaki uygulanması yayılcı ve saldırgan hedefler ile bütünleştirilmiştir. Rusya’da Panslavizm hareketinin başlangıcını Slavofil akım teşkil etmiştir. Ortodoksluğa sıkı sıkıya bağlı olan Slavofiller Rusya’nın Slavlığın kurtarıcısı olacağına inanmışlardır.³¹ Slavofiller’in karşısında yer alan Batıcılar (zapadnikler), Büyük Petro’nun Avrupalılaştırma siyasetini takip etmiş ve Avrupa medeniyetinin Rusya’da uygulanması gerektiğini savunmuşlardır. Rusya’da Slavcılık (veya Slavseverlik, Slavofil vb.) düşüncesinin oluşum ve gelişim süreci, Rusya’nın dış politikası ve uluslararası alanda sahip olduğu konuma göre inişli ve çıkışlı bir seyir içinde olmuştur. 1815 yılında toplanan Viyana Konferansı ile Rusya kendini Avrupa’da bir güç olarak kabul ettirmeye başlamıştır. Bu durum hem kendi halkında, hem de Avusturya ve Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yasayan Slav halklar arasında Rus görüşünün değişime uğramasına neden olmuştur. Sırlar üzerinde denenen ve başarılı olunamayan bir girişime rağmen Slavlar, Rusya’nın kendilerine yardım elini uzatacağını umut etmişlerdir.³²

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Yunanistan’ın bağımsızlığa kavuşması Güney Slavlarının da bağımsız olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmişti.³³ Fakat Yunanistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya’dan daha çok Avrupa tarafında yer almış ve bu gelişme, Slav Birliği düşüncesinde ayrışmaları da beraberinde getirmişti. Ortodoks bir devlet olan Yunanistan’ın yine kendisi gibi Ortodoks bir devlet olan Rusya’yı karşısına alması, Slav Birliği fikrindeki düşünürlerin muhafazakâr ve muhafazakâr olmayan iki gruba ayrılmasına yol açmıştır. Slavcılık akımı ilk önce düşünce alanında kendisine taraftar bulmuş, Kırım Savaşı sonrası ise siyasi hüviyete bürünen bir görüş olarak şekillenmiştir.³⁴ Çünkü 1856 tarihli Paris Barış Anlaşması

31 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), s. 490.

32 Louis Levine, “Pan-Slavism and European Politics”, *Political Science Quarterly* Vol. 29 (4), (1914): pp. 664-686). Naklen: Hasan Demiroğlu, s. 82.

33 Hasan Demiroğlu, s. 82.

34 Hasan Demiroğlu, s. 87.

Rusya'nın Batı ve Orta Avrupa'daki etkisini iyice zayıflatırken³⁵ Rus kamuoyunda ve entelektüeller arasında Batı karşıtı bakış açısını kuvvetlendirmişti. Şüphesiz ki Çar I. Nikolay'ın "İstanbul fütuhâtı" arzusu ve "hasta adamın mirasına konmak ihtirası" bu neticeyi doğurmuştur.³⁶ Rusya'nın bu şekilde "onur kırıcı" muameleye tabi tutulduğu ve yalnızlaştığı bir dönemde Rus düşünce hayatında da bu duruma karşı tepkileri yansıtan oluşumlar kuvvetleniyordu.

Rusya'da 19. yüzyılın ortalarına kadar Slavcılık düşüncesi İvan Vasileviç Kireyevski (1806-1856), Aleksey Stepanoviç Homyakov (1804-1860), Konstantin Sergeyeviç Aksakov (1817-1860) gibi düşünürlerin³⁷ yazılarıyla vücut bulmuştur. Bu akım Rusya'nın siyasî gücünü, etkin olarak Avrupa'da bulunan Slav kavimleri üzerine kullanma gereğinden doğmuştur. İlk dönemlerde Rusya'da, Slavların farklı devletler kurarak bağımsız olması düşüncesi kesinlikle dile getirilmemiştir. Fakat Rusya kuzeyde İsveç, güneyde Türk coğrafyası ve Batı'da Lehistan üzerindeki yayılcılık emelleri sonucunda toprak kazanımlarını artırarak belli bir siyasî güce eriştikten sonra bu fikri dile getirmeye başlamıştır.³⁸

Kireyevski, eğitilmiş bir ailede dünyaya gelse de, erken yaşta babasını kaybetmiş, on beş yaşına kadar "okul ve eğiticiden mahrum kalmış", fakat sonradan annesinin ikinci evliliği sonrası üvey babası A.A. Yelagin'in doğrudan eğitimi ve ilgisi sonucunda bir düşünce adamı olarak yetişmesi için gereken altyapıyı kazanmıştır.³⁹ Kireyevski, Slavcı düşünceye hâkim olmadan önce Avrupa hakkında cahilce düşündüğünü, Avrupa kültürünün oluşmasında Ortodoks ve Slav geleneğinin katkısının farkına varamadığını itiraf etmiştir. Kireyevski'ye göre Avrupalılar (Ortodokslar hariç), kendi aralarındaki birliği oluşturamadıklarından hâlâ bir araya gelmeyi başaramayan bir topluluktur. Kireyevski diğer bütün ilk Slavcılar gibi Slavcılık ideolojisine tam ve eksiksiz inanmıştır.⁴⁰

35 Rusya'ya Karadeniz'de savaş gemisi ve tersane bulundurmamak yasaklanmıştı. Böyle bir yasak "büyük bir devlet için ölümcül karardı ve onun güney tarafını savunmasız bırakıyordu. A.B. Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, (İstanbul: Selenge, 2013), s. 402.

36 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya. XVII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), s. 74.

37 19. yüzyılın ilk yarısı Slavcılarının, aynı zamanda onların karşısında yer alan Batıcıların (zapadnikler), P.Y. Çadayev (1794-1856), N.V. Stankeviç (1813-1840), V.G. Belinski (1811-1848), A.İ. Hertsen (1812-1870)'in görüşleriyle ilgili bkz: Nikolay Lossky, *History of Russian Philosophy* (New York: International Universities Press, 1951).

38 Hasan Demiroğlu, s. 96.

39 Н. А. Елагин, "Материалы для биографии И. В. Киреевского", içinde: И. В. Киреевский, Полное собрание сочинений, т. I, Типография Императорскаго Московскаго Университета, 1911, s. 3-7.

40 Bkz: Hasan Demiroğlu, s. 89-92.

Çocukluk yaşlarından Slav kültürü ve Ortodoks inancıyla beslenmiş Homyakov'un yetiştiği muhit onun düşüncelerinin çok genç yaşta şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Ondan önce alaycı bir ima ile kullanılan "Slafofil" (Slavseverlik) kavramına ciddiyet kazandıran düşünür de Homyakov'un kendisidir.⁴¹ Homyakov'a göre Batılılar (Katolikler) saf din Hıristiyanlığa kendi batıl görüşlerini katarak yanlış yorumların ortaya çıkmasına neden olmuşlar. Ortodoksluk, ise "sobornost" (toplanma) sayesinde kendi saflığını korumayı başarmıştır. Homyakov'a göre Katolik kilisesinin maddeciliğe kaymış, Protestan kilisesinin ise dinî bağları birbirinden koparmak için çalışmaktadır. Oysa Ortodoks kilisesi iyiliğin ve doğruluğun yegâne değeridir.⁴²

19. yüzyıl Slavcı düşünce tarihi Aksakovlar ailesiyle doğrudan ilgilidir. İ. Aksakov'un bu anlamda dile getirdiği, "Aksakovlar ailesinin hayatını öğrenmeden Rusya tarihini tam şekilde anlamak çok zor olsa gerek" şeklindeki abartılı bir tespit de buna işaret etmektedir. Her ne kadar soylu unvana sahip olmasalar da Aksakovlar ailesinin Rusya'nın en eski aristokrasi soyundan geldikleri iddia edilmektedir.⁴³ Yazar, tenkitçi, tarihçi, dilbilimci olarak bilinen Konstantin Aksakov Slavseverler akımının önde gelen düşünürlerindedir. Birçok düşünür gibi K.A. Aksakov'un da yetiştiği aile ortamı onun düşünce yapısının, siyasi ve içtimai görüşlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Onun A.S. Homyakov, İ.V. Kireyevski, Y.F. Samarin'le devamlı mükâleme içinde olması kendine özgü düşünce yapısını oluşturmuştur. Vurgulamak gerekir ki, bu etkileşim Slavseverlerin ilk program yazılarının ortaya çıkmasından çok daha önce yaşanmıştır. Bu bağlamda K.S. Aksakov Slavcılık düşüncesinin fikir babalarından biri olarak bu akımın düşünsel temellerinin işlenip hazırlanmasında aktif rol almıştır.⁴⁴ K. Aksakov'a göre Ruslar, Batı medeniyetine nazaran daha saf ve temizdir. Bunun nedeni Rusların vâkıf oldukları üstün vasıflardır. Nitekim Ruslar, sadece kanunlarla değil, aynı zamanda geleneğin vermiş olduğu bağlılıkla birbirilerini sevip sayarlar. Bazı yöneticilerin şiddet ve zulmüne karşı halkın başkaldırmaması da Slavların kendi yöneticilerine olan güven ve tahammülü ile ilintilidir. Bu özellikler Rusları Batı'dan üstündür. K.

41 Вкз. А. М. Ловягин, "Хомьяков, Алексей Степанович", *Русский биографический словарь*, Т. 21, СПб. 1901.

42 Hasan Demiroğlu, s. 92-94.

43 Сергей Лебедев, "Путь славянофила", *Русская народная линия*, , http://ruskline.ru/analitika/2008/07/24/put_slavyanofila/, 24.07.2008

44 Вкз: Юлия Анатольевна. Степанова, *Политическая концепция К.С. Аксакова*, (Москва :диссерт.на соиск. канд. пол. наук., Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова), 2008.

Aksakov ayrıca, Rus halkının siyasî değil, dinî özgürlük istediğini, bunu da Ortodoksluğun ahlakî kuralları çerçevesinde yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵

İkinci kuşak Slavcılar döneminde bu düşünce akımı bir ütopya olmaktan çıkarak siyasî zemine yayılmıştır. Slavcılar fikirlerini gazete ve dergilerde dile getirmekle kalmamış, bu ülküyü siyasî faaliyetleriyle de ülke çapında yaymaya çalışmışlardır. Kırım Savaşı'nın etkisiyle Slavcılar devlet siyasetini yakından etkileme fırsatını yakalayarak politikaya yön verme gücüne erişmişlerdir. Bu kesimin mensuplarının II. Aleksandr'ı iknalari sonucunda Ocak 1858'de kurulmuş Slav Yardım Komitesi aracılığı ile fikirlerini daha rahat halka ve yöneticilere ulaştırma fırsatı doğmuştur. Bu gurubun en önemli temsilcileri Aleksandr İvanoviç Koselyev (1806-1883), Yuri Fyodoroviç Samarin (1819-1876), İvan Sergeyeviç Aksakov'du⁴⁶ (1823-1886).⁴⁷

Özetlemek gerekirse, 1840'ların klasik Slavcılarının romantik ütopyacılığı bir aydın öğretisi olarak Rusya'da felsefi tartışmaların düzeyinin yükselmesine yardım etmiştir. Zamanla felsefi-ütopyacı aşamadan pratik-siyasal aşamaya geçen bu akım, aynı zamanda düşünsel bakımdan yoksullaşma süreci yaşamıştır.⁴⁸ İ.S. Aksakov, Slavseverliğin (Slavofil) Panslavcılığa dönüşmesinde önde gelen isimlerindedir. Aksakov, demokratik ve liberal düşüncelere ilk başlarda açık olmasına karşın, Polonya'da yaşanan ayaklanma ve Rusya'da devrimci fikirlerin güçlenmesi sonrasında liberalizme karşı bir tutum sergilemeye başlamıştır.⁴⁹ Bu bağlamda Balkanların Rus jeopolitik çıkar alanına dâhil edilmesi meselesi, Balkan Slavlarına yardım konusunda propaganda ve örgütlenme faaliyetleri açısından önemli rol oynamış olan Aksakov'un da dikkat merkezine girmiştir. Aksakov'a göre Rusya, bir devlet olarak oluşum sürecini sonuna dek tamamlamamış, dolayısıyla doğal hudutlarına ulaşmamıştır. Aksakov'un bahsettiği bu sınırlar ise Türk Boğazlarıdır. Aksakov, Slavcılığı Rusya'nın Avrupa'daki siyasi gücünün kaynağı olarak görüyordu.⁵⁰ Aksakov, Slav toplumlarının bir araya gelmesinde manevi faktöre önem veriyordu. Bu faktör,

45 Hasan Demiroğlu, s. 92-96.

46 Konstantin Sergeyeviç Aksakov'un kardeşi

47 Hasan Demiroğlu, s. 99.

48 Andrzej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanma'dan Marksizme* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 190.

49 Andrzej Walicki, s. 189.

50 Ю.В. Ромашов, "Геополитика России на Балканах и идея Славянского единства", *Вестник СГТУ, Саратов* 2012. № 4 (68), (с. 258-262), с. 260.

Ortodokslukla bağlı olup yüce ahlakla tamamlanmıştır. Nitekim Aksakov, liberal ve demokratik düşüncelere karşı duruşunu değiştiren Polonyalıları ise Slavlıktan ayrılmış dönemler olarak suçlamaktadır.⁵¹

Böylece romantik akımların etkisi ile doğan Panslavizm, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya'nın emperyalist çıkarlarına hizmet eden siyasi bir araç haline gelmeye başlamıştır. 1877-1878 Rus-Türk Savaşı döneminde, Rus aydınlarının önemli kesimi hükümetin Balkanlara yardım politikasının desteklemişlerdir. Bu aydınlardan biri olan Aksakov da Rusya hükümetine kamuoyu desteğinin verilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁵² 1860-1880 arası dönemde Balkanlarda siyasi gelişmelerin yoğunlaşması Rus jeopolitik düşüncesinde Balkan merkezli konseptlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵³

Panslavizm ve Etkileri

Kırım Savaşı yenilgisi ve sonrasında 1856 tarihli Paris Antlaşması, Ruslar için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Ancak bu yenilgi ve hayal kırıklığına rağmen, daha sonraki süreçte Rus yayılcı emellerinin farklı açılardan tezahür ettiği görülmektedir. Çünkü Rusya, Osmanlı İmparatorluğunu tasfiye etme düşüncesinden vazgeçmemiştir. Ancak, antlaşmayı imzalamış olan Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğu topraklarının bütünlüğünü korumak istediklerini taahhüt etmiş olmaları nedeni ile Ruslar başta belirtilen ilk iki yol kapandığı için üçüncü alternatif, Paris Antlaşması'nın dokuzuncu maddesi doğrultusunda, Osmanlı İmparatorluğundaki Hristiyan tebaanın hamiliğini üstlenme amacına yönelmiştir. Ruslara göre, Avrupa'da barışın devam etmesi için, Osmanlı İmparatorluğundaki Hristiyan tebaanın refahı sağlanmalıdır. Aksi bir durum söz konusu olur ise bu tebaa isyan edebilir ve bu isyandan da türlü siyasi ihtilâflar meydana gelebilirdi.⁵⁴ Bu kapsamda ilgi çekici bir rapor söz konusudur. General İvan K. Kişelski 1863 yılında kaleme aldığı raporda Rusya'nın "Avrupa devletler arenasında gücü kabul edilen bir devlet konumuna geldiğini" belirtmektedir. Ancak bu durum 1856 Paris Barış Antlaşması sonrasında düşündürücü bir durumdur. Öte yandan asıl önemli nokta ise

51 Andrzej Walicki, s. 189.

52 Сергей Анатольевич Кочуков, "Отношение образованного общества России к русско-турецкой войне 1877-1878 гг.", *Власть*, №11, Москва 2011(с. 163-166), с. 164.

53 Ю.В. Ромашов, с. 259.

54 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Cilt: VII* (Ankara: TTK Yayınları, 1977), s. 15-16.

Kişelski'nin raporunda Rusya'nın kendi menfaatlerine vurgu yaparak Rusya'nın "politik yönden her geçen gün güçlenerek Avrupa'nın lideri konumuna geleceği... halkından aldığı güç ile sınırları günden güne büyüyen ve siyasi bakımdan da güçlenen Rusya'nın, artık savunma değil, hücum siyaseti izlediğini, ... en iyi örneğin ise Balkan Slavlarına yaptığı yardımlarda görüldüğünü"⁵⁵ belirtmiştir. Nitekim Rusların ilerleyen süreçteki politikaları bu ekseninde devam etmiştir. Bu dönemde Rus konsolosluklarının bölgedeki etkileri 18. yüzyıla nazaran hızlanmıştır. Özellikle de Kırım Savaşı sonrası körüklenen Rus emperyal hedefleri ile Balkan coğrafyasında Rus konsolosluklarının etkisi artmış olmakla birlikte asıl önemli girişimler 1864 yılında İstanbul'a Rus büyükelçisi olarak atanan Nikolay Pavloviç İgnatyev'in Balkanların tamamını konsolosluk ağlarıyla örmeye başlaması ile devam etmiştir.⁵⁶

Yayılcılık politikası ve Balkanlara yönelik emelleri Panslavist fikir ve eylem adamları tarafından desteklenirken, Rusya'nın kendine biçtiği jeopolitik misyonun düşünsel ve teorik esasları da önemli ölçüde beslenmiştir. Bu bağlamda, Panslavizm'den bahsederken Nikolay Yakovleviç Danilevski (1822-1885) ve Konstantin Nikolayeviç Leontyev (1831-1891) dönemin dikkat çeken isimleridir. Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir K.N. Leontyev'in Slavsever/Panslavist olduğuna dair tespitler tartışma doğururken, onun birçok temel konuda Slavcılardan ayrıldığı ifade edilmektedir.

Nikolay Yakovleviç Danilevski'nin (1822–1885) 1871'de yayınladığı "Rusya ve Avrupa"⁵⁷ adlı çalışması Panslavistler üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Öte yandan 1867 yılında Moskova'da Slav etnografik sergisinde, Doğu Avrupa'nın her yerinden yazarlar ve bilim adamları bir araya gelmiştir. Bu dönem içerisinde Avusturya İmparatorluğu'nun "dual-monarşi"⁵⁸ye geçiş süreci Slav fikrini savunanlar açısından bir açmaz ortaya çıkarmıştır. Çünkü Slav aydınları açısından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerine kurulacak bir Slav Birliği değerli bir düşünce idi.⁵⁹ Görüldüğü gibi 19. yüzyılda Slav birliği

55 Hasan Demiroğlu, s. 62.

56 Osman Köse, s. 155.

57 Николай Яковлевич Данилевский, *Россия и Европа* (Составление и комментарии Ю. А. Белова, Отв. ред. О. Платонов), Изд. 2-е, Институт русской цивилизации, "Благословение", Москва 2011.

58 Avusturya İmparatorluğu 1867 yılında dual-monarşi sistemi ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu halini almıştır.

59 Янов, Александр Львович, "Славянофилы и внешняя политика России в XIX веке", 1998, Электронная библиотека. Гражданское общество в России, <https://www.civisbook.ru/files/File/1998-6-16-Yanov.pdf>

fikri giderek daha çok destekçi ve taraftar bulmaya başlamıştır. Bu açıdan Danilevski'nin eserinin Rus milliyetçileri ve Panslavistler arasında adeta "Panslavizm'in İncili" haline gelmiş olması şaşırtıcı değildir.⁶⁰ Danilevski, Osmanlı ve Avusturya imparatorlukları yıkıldıktan sonra Rusya'nın himayesinde, başkenti İstanbul olan bir Rus-Slav İmparatorluğu öngörmekteydi. Söz konusu Rus-Slav İmparatorluğu federatif mahiyette olup İstanbul'u da içerecek şekilde birçok devletin bir araya getirilmesiyle oluşacaktı.⁶¹

Böylece Danilevski, Adriyatik'ten Büyük Okyanus'a, Kuzey Buz Denizi'nden Adalar Denizi'ne kadar uzanan Rus-Slav birliğinin sınırlarını çizmiş ve tasarı Panslavizm'in "siyasi şiarı ve anayasası mahiyetini" almıştır.⁶² Ancak burada ilginç bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Danilevski, Rusya'nın tek başına İstanbul'a hâkim olmasını pek ahlakî bulmamaktadır. Bu nedenle İstanbul'un geçici bir süre yine Türk egemenliğinde kalması gerektiğini belirtmiştir. 1870'lerden sonra Rus basınında Rus milliyetçiliğinin ve Türk düşmanlığının en kuvvetli savunucusu olan Dostoyevski,⁶³ Danilevski'nin bu düşüncelerine karşı çıkararak, İstanbul'un yönetiminin mutlaka Rusya'ya ait olması gerektiğini savunmuştur.⁶⁴ Danilevski'nin Slav Birliğini temel alan yaklaşımının yanı sıra en önemli özelliği bir medeniyet tasavvuru ortaya koymasıdır. Dolayısıyla kitabının 1871 yılı sonrası hızla artan ünü ve milliyetçilerin desteği dikkat çekicidir.⁶⁵

Danilevski, dünya tarihindeki gelişmelere yön vermede en önemli etken olarak Slavları göstererek Slavcılığı, medeniyetlerin gelişmesinde son halka olarak görmüştür. Zira bu görevin ancak 'yüce yaratıcının bilincinde olan bir halk' tarafından yerine getirilmesi mümkündür. Danilevski'ye göre Rusya, iktisadî, kültür ve sosyal alanlarda giderek can çekişen Avrupa'ya önderlik edecek, dünya tarihine yön verecek, tüm Slavları bir araya getirecek, Avrupa'da çözülmenin başladığı bir zamanda Rusya, bu önderlikte hak sahibi olacaktır.⁶⁶

60 Akdes Nimet Kurat, s. 263.

61 Hans Kohn, s.159-160; Akdes Nimet Kurat, s.265; Mithat Aydın, http://pauvegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/1361249905_7-19.pdf.

62 Akdes Nimet Kurat, s. 265-266.

63 Dostoyevski'nin bu tutumunun nedeni ise ailesinin, "sosyokültürel ortamın ve devrin siyasi şartlarının büyük etkisi ... büyük dedelerinden Stephan Dostoyevski Türk hapisanelerinde bir müddet kaldıktan sonra 1624 yılında hapisaneden kaçması"dır. Bkz:S. Çitçi, "Dostoyevski'nin Eserlerinde Türklere ve İslâma Bakışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Sayı. 3/11 (2010): s. 215.

64 Selahattin Çitçi, s. 218.

65 Янов, Александр Львович, <https://www.civisbook.ru/files/File/1998-6-16-Yanov.pdf>

66 Hasan Demiroğlu, s. 111-112.

Pek çok araştırmacı K.N. Leontyev'in, Danilevski'in sadık talebesi ve düşüncelerinin izleyicisi olarak görmektedir. Leontyev, özellikle siyasi düşüncesi açısından Danilevski'nin "Rusya ve Avrupa" eserinden ciddi şekilde esinlenmiş, kültür tiplerinin veya tarzlarının değişmesi olgusuna dikkat çeken ilk araştırmacı olmuştur.⁶⁷ Fakat Leontyev'in Slavcı düşüncenin bazı kısımlarını benimsediği, onu kendine özgü bir şekilde yorumladığı savunulmaktadır. S. Trubetskoy'un Leontyev'le ilgili kullandığı "hayal kırıklığına uğramış Slavsever, Slavseverliğin karamsar mensubu" tanımlaması, bu anlamda isabetlidir.⁶⁸ Leontyev'in düşünceleri Bizansçılık ekseninde şekillenmiştir.⁶⁹ O, özellikle Rusya dışındaki Slav toplumlarının yaşadıkları coğrafyaya yaptığı geziler sonrasında, Slav Birliği-Slav Federasyonu fikrinin gerçek hayatta uygulanıp uygulanamayacağı hakkında tereddütlerini dile getirmiş, birbirilerine güvenmeyen Slavların siyasî alanda birleşmesi hakkında fazla hayalci olmamak gerektiğini savunarak, dönem itibariyle kültürel birliğin sağlanmasının gelecekte siyasî birliği beraberinde getireceğini düşünmüş, gelişmelere daha realist yaklaşıma çalışmıştır. Leontyev'e göre, bağımsızlığına kavuşacak Slav kavimlerinin birbirleri ile mücadeleye girmeyeceği garanti değildir ve Rusya, iyi niyetine rağmen bu mücadeleyi engelleyemeyecektir.⁷⁰ Her ne kadar Leontyev'in tartışmalı Slavcılığının yanında siyasi ütopyasının şekillendiği Bizansçı düşünce yapısının merkezinde *Царьград* (İstanbul) yer almaktadır. Leontyev'e göre 19. yüzyılın 60'lı yıllarına doğru eski düzen kabul edilmez vaziyete gelmiştir. Yeni merkezi, yeni başkenti olacak bir yeni yaşama (düzene) ihtiyaç duyulmaktadır. Onun düşüncesine göre "*Konstantinopol fethedildiği zaman eski Neva*⁷¹ *uygarlığı, yerini yeni Bosfor*⁷² *Rusizm'ine bırakacaktır.*"⁷³

67 Константин Н. Леонтьев "Письма о Восточных делах". içinde: Константин Н. Леонтьев, Полное собрание сочинений и писем, Т.8. Кн.1, Изд. "Владимир Даль", СПб 2007, с. 84.

68 Трубецкой, Сергей Николаевич, "Разочарованный славянофил." Константин Н. Леонтьев: pro et contra, Т.1. РХГИ, СПб. 1995, с. 123.

69 Leontyev'in siyasi ütopyasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: Pınar Üre, *A Russian Intellectual in the Ottoman Empire: Konstantin N. Leontiev (1831-1891) on the Eastern Question*, (Ankara: Department of International Relations Bilkent University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008).

70 Hasan Demiroğlu, s. 118-120.

71 Neva Nehri havzası.

72 Bosphorus – İstanbul Boğazı. Burada yazar Rusların İstanbul'a hakim olmasıyla daha büyük uygarlığa geçiş yapacaklarını savunmaktadır.

73 Елена Валерьевна Бессчетнова, Константин Леонтьев: «одинокий мыслитель» о пути России, içinde: Философия. Язык. Культура. Выпуск 4, "Алетейя", СПб. 2013 (с. 358-365), с. 360.

Yukarıda bahsedilen hususlardan da görüldüğü üzere Slavcılık/Panslavizm, etkilerini toplumsal, siyasi ve hatta askeri alanda göstermiş bir düşünce akımı, aynı zamanda bir eylem olarak varlığını sürdürmüştür. 18. yüzyıldan itibaren ekonomik ve askeri yönden giderek güçsüzleşen Osmanlı da, Batılı devletlerinin ulusçuluk, milliyetçilik akımlarının ve ayrılıkçı faaliyetleri desteklemeleri sonucunda hızlı bir kırılma yaşamıştır. Rus aydın ve oryantalistleri de özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Rusya'nın Asya coğrafyasına yayılmasına Rusya'nın tarihi görevi sıfatını da ekleyerek, bu politikalar için bir meşruiyet yaratmaya çalışmışlardır.⁷⁴ Diğer taraftan 19. yüzyıl Rusya için Avrupa'nın köleleşmiş ve tahakküm altına alınmaya çalışılan kültürlerinin sözcüsü pozisyonuna geldiği bir dönem olmuştur ki bu da Rus yayılmacılığını kolaylaştıran bir meşruiyet sağlamıştır.⁷⁵

Rusya'nın Panslavizm politikasını kullanarak Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Slav halkların hamiliğini üstlenmesi, Balkan coğrafyasında Müslüman ve Türklere karşı nefretin körüklenmesine yol açmıştır. 1876 tarihli Bulgar ayaklanmasında da Panslavizm etkisi önemli olmuştur. Çünkü Ruslar 19. yüzyıl ortalarından itibaren Bulgar gençlerini Moskova, Petersburg ve Odessa gibi şehirlere götürüp Panslavist düşünce aşıyorlardı. Bulgar ayaklanması kısa sürede bastırılmış olsa da Avrupa ve Rus kamuoyunu meşgul ederek, aynı zamanda bir dezenformasyon sürecini de beraberinde getirmiştir. Çünkü yaklaşık 3000 Bulgar'ın ve 500 Türk'ün öldüğü bu isyanlar sırasında batılı bazı kaynaklar, ölen Bulgarların sayısını yüksek göstererek Müslüman-Hıristiyan ayrımı üzerinden propaganda yapmıştır.⁷⁶ Danilevski ve Fadiev gibi Panslavistlerin görüşleri, 1870'lerin başlarında her ne kadar Rusya tarafından resmi bir politika haline dönüştürülememiş ise de, birçok Rus devlet adamı, asker ve aydın tarafından benimsenmiştir.⁷⁷ Karl Marks'ın 1855'lerde yazdığı makalelerde "Panslavizm'in Avrupa'da bin yılda elde edilen uygarlığı yıkmaya çalışan bir hareket olarak emellerine Macaristan, Türkiye ve Almanya'nın bir kısmını haritadan silerek erişmeyi hedeflediği; başlangıçta bir sembol, bir inanç iken bugün siyasi bir program, daha doğrusu 800 bin süngülü muazzam bir tehlike haline geldiği" şeklindeki düşüncesi,⁷⁸ Panslavist hareketin Avrupa'nın geleceği açısından ulaştığı gücü ve bunun Avrupalının zihninde yarattığı endişeyi yansıtmaktadır.⁷⁹

74 Ariel Cohen, s. 57; Walther Kirchner, *History of Russia*, (Newyork: College Outline Series, Barnes and Noble Inc. 1950) , 2. Baskı,142-146.

75 Leon Poliakov, s. 161.

76 Selahattin Çitçi, s. 214.

77 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya...*, s.92.

78 Hans Kohn, *Panslavizm..*,s.87-89.

79 Mithat Aydın, http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/1361249905_7-19.pdf

Balkan coğrafyasında sürgün ve ölümlerin yaşandığı bir dönemde Rusya İmparatorluğunda da 1905 Devrimi sonrasında “Neoslavizm” (Yeni Slavcılık) akımı ortaya çıkmıştır. “Panslavizm” görüşlerinin yeni bir tarzda canlandırılmasından başka bir şey olmayan bu hareket Panslavizmden farklı olarak, Rus-Leh ihtilafı noktasında sorunun çözülmesi yoluna gitmiştir. Nitekim Neoslavizm de kısa sürede Panslavizm kadar güç kazanmıştır.⁸⁰ Yine bu dönemde kongreler düzenlenmeye başlamıştır. 13 Temmuz 1907’de Prag’da Slav kongresi çağrısı yapılmış ve Neoslavist fikirlerin hâkim olduğu kongre 1908’de Prag’da gerçekleştirilmiştir. Yeni Panslavist politikacılar ön plana çıkmaya başlamıştır. 1910’da, Sofya’da ikinci bir Slav kongresi düzenlenmiştir.⁸¹ Neoslavizm hareketi içerisinde yer alanlar dönemin şartlarının da etkisi ile Rus Çarlığı’nın ekonomik, toplumsal, siyasal sorunları ile ilgilenmişlerdir. Ayrıca Batı ile olan ilişkiler üzerine de eğilen Neoslavizm, Almanya’yı Slavizm açısından büyük bir tehlike olarak görmüştür. Rus Neoslavistlerine göre milli görev Slav kültürel birliğini geliştirmek, Balkanlarda Rus milli çıkarlarını savunmak ve yükselen Alman gücüne karşı Avrupa ile denge politikası izleyerek Slav Birliğini güçlendirmektir.⁸² Ancak son noktada Rusya İmparatorluğunda yaşanan kaotik süreç ve I. Dünya Savaşı, Balkanlar için yeni bir savaş sürecine işaret etmekte idi. Bu bağlamda I.Dünya Savaşında peş peşe düşen imparatorluklar savaş sonrası dünya düzeninde yeni oluşumlar ile varlık bulmaya başladılar. Bunların en önemlisi ise iki kutuplu sistemin en önemli aktörü olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olmuştur.

Balkan coğrafyasında halkların “öteki” ve “biz” olarak kimliklerini tanımlamaları neticesindeki ayrışma, eş zamanlı olarak şiddetin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu noktada McCarthy Balkanlar’da yaşanan savaş ve çatışmaların hiçbir zaman uygarlık kurallarına göre olmadığına dikkat çekmektedir. Nitekim Rus istilasının ilk gününden itibaren Rus Ordusu bölgede bulunan Müslüman Türkleri öldürmeye başlamıştır. McCarthy bunun nedeninin Türk köylüler arasında dehşet salmak ve onların ilerleyen Rus ordularının önü sıra kaçmalarını sağlama amaçlı olduğunu belirtir.⁸³ Berlin Anlaşması, Balkan savaşlarına giden süreç başta olmak üzere daha pek çok soruna zemin hazırlamıştır. Balkan savaşlarına giden sürece bakıldığında, bu savaşların, Rus Çarlığı’nın

80 Akdes Nimet Kurat, “Panslavizm”... s. 274.

81 Sandor Kostya, s. 32.

82 Astraid Tuminez, “Russian Nationalism and Vladimir Putin’s Russia,” *PONARS Policy Memo*:151, April 2010, s. 126.

83 J. McCarthy, *Sürgün ve Ölüm* (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1995), s.71.

Balkanlar ve Kafkasya’da Osmanlı Devleti aleyhine yayılma projesinin son aşaması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Avrupa’da kalan ve Trakya’dan Arnavutluk’a bir koridor oluşturan son Osmanlı topraklarını paylaşmak üzere, Rusya’nın desteklediği Sırbistan ile Bulgaristan’ın imzaladığı ve daha sonra Yunanistan’ın da katıldığı gizli bir anlaşma söz konusudur.⁸⁴

Tarihsel süreç Balkan Savaşlarına doğru evrilirken aslında üzerinde durulması gereken konu bölge halklarının yaşadığı sorunlardır. Bu açıdan bu döneme damgasını vuran ifadenin “etnik temizlik” politikası olduğu söylenebilir. Çünkü bu dönem kitlesel sürgün ve ölümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu ekseninde çatışma ve kaotik yapıda çeteler ve eşkıyalık faaliyetlerinin rolü artmış; Osmanlı İmparatorluğu’na karşı Balkan coğrafyasında başlatılan ilk ayaklanmalarda çetelerin rolü önemli olmuştur. Carmichael, Bulgaristan’dan Dalmaçya’ya kadar olan alandaki eşkıyalık faaliyetlerinin Balkanların geleneksel politikası olduğunu öne sürmektedir.⁸⁵ Çitçi bu faaliyetlere örnek olarak “Slav İttihat Cemiyetleri tarafından himaye edilen bazı eşkıyanın, dağlara çıkıp haydutluk yapması ve Müslüman ahaliyi zulüm ve işkencelere maruz bırakması üzerine Osmanlı Devleti çıkan ayaklanmaları bastırmasına” dikkat çeker. Dolayısı ile eşkıyalık faaliyetlerinin ardındaki söylemler yine, Panslavizm etiketi altında, Slav halkları arasında etkili olmuştur.⁸⁶

Kuşkusuz, Panslavizm’in Rusya’nın çıkarları doğrultusunda Rus kamuoyu ve resmi çevrelerde daha fazla ilgi uyandırmasının bir nedeni de Pancermenizm ve Panitalyanizm olmuştur.⁸⁷ Panslavizm’in ise Rusya’daki Türklerin kimlik bilincinin gelişmesine yeni bir ivme kazandırdığını söyleyebiliriz. Nitekim Balkan savaşları sırasında Rusların Panslavist bir çizgi takip etmesi, Rus tebaası olan Müslümanların görüş ve tutumlarında önemli değişimlere neden olmuştur. Rus liberallerinin ilkesizliği tam anlamıyla gün ışığına çıkmıştır. Liberallerin Osmanlı ordusuna karşı yoğun propaganda faaliyetleri, gönüllü birlikler teşkil etmeleri, orduya para toplamaları Türk aydınlarını psikolojik olarak çok etkilemiş,⁸⁸ Rusya tebaası

84 G. Von Hochwächter, *Balkan Savaşı Günlüğü: Türklerle Cephe* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s. vii.

85 Cathie Carmichael, *Ethnic Cleansing In The Balkans Nationalism And The Destruction Of Tradition* (London: Routledge, 2002), s. 39-44.

86 Selahattin Çitçi, s. 214.

87 Mithat Aydın, http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/1361249905_7-19.pdf.

88 Вкз: Дж. Гасанлы, *Русская революция и Азербайджан: Трудный путь к независимости (1917-1920)*, Изд. “Флинта”, Москва 2011, с. 28-29.

olmalarına rağmen Türklerle dayanışma sergilemelerine vesile olmuştur.⁸⁹

1917 Şubat ayı itibariyle Rusya'da, ayaklanma ve ordu isyanları başlamış ve Rus Çarı II. Nikolay tahttan indirilerek Rus Çarlığı dönemi sona ermiştir. Antiemperyalist bir dış politika izleyeceklerini bütün dünyaya ilan eden Sovyet Rusya döneminin başlangıcında Panislamizm düşüncesi giderek zayıflamıştır.

Sovyet Dönemi, Panslavizm ve Balkanlar

Rusya için Bolşevik İhtilali yeni bir başlangıç olmuş, din, dil, ırk ayrımı yapılmaksızın Rusya sınırları içerisinde yaşayan tüm milletlerin kardeşliği hedeflenmiştir. 1920'lerden itibaren Sovyetlerde "Homo-Sovyeticus" (Sovyet adamı) yaratma çabaları başlamıştır.⁹⁰ Bu bağlamda 1920'lerde Batı ile Sovyetler arasındaki farklılığın nedenini arayan düşünürler, ilk önce tarihi temel almışlarsa da, daha sonra coğrafi koşullar üzerinde çalışma yapmaya başlamışlardır. Ayrıca çalışmalarda dini açıdan da farklılıklara değinilmiştir. Bu dönemde Rus düşünürler, Rusya'nın sadece uyar Batıyı yakalamasını değil onu geçerek daha yüksek ve eksiksiz bir uygarlık sunması hedefini benimsemişlerdir. Bu da "Rusya'nın omuzlarındaki şanlı bir görev" olarak düşünülmüştür.⁹¹

1930'lara gelindiğinde Avrupa'da Hitler Almanya'sının bir tehlike olarak ortaya çıkması ve Almanya'nın Slav devletleri ele geçirme plânları, Avrupa'daki Slavlar ile Sovyet Rusya arasında bir yakınlık oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun sonucu olarak, 1935 yılında Çekoslovakya ile Sovyet Rusya arasında Almanya'nın saldırısına karşı bir ittifak antlaşması yapılmıştır.⁹² Sovyet Rusya, Hitlerin işgallerine karşı Slavları koruyucu bir rol üstlenmiştir. Bunun için "Slav Komitesi" kurulmuş ve 1941-1943 yılları arasında kongreler düzenlenmiştir.⁹³ Bu sayede II. Dünya Savaşı Döneminde Sovyetler Birliği ve Yugoslavya ilişkilerinde

89 Bkz. Ali Asker, . "Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Esirleri Konusunda Bazı Tespitler", 1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak. İstanbul: Uluslararası Sempozyum, 20-21 Kasım 2014, T.C. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014: ss.543-576.

90 Yaşar Onay, *Rusya ve Değişim* (Ankara: Nobel Yayınları, 2002), s. 86-88.

91 İzzet Tanju, *Batı Karşısında Milli Düşünce* (İstanbul: Ötüken, 2007), s. 165-166.

92 Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm"..., s 275.

93 İlk Panslav Kongresi 10 Ağustos 1942'de General Alexandre S. Goundorov başkanlığında Moskova'da düzenlenmiştir. Yaşar Onay, s. 90; Sandor Kostya, s.72-73.

savaşın birleştirici bir rol oynadığı söylenebilir. Ancak arka planda farklı anlaşmalar üzerine kurulu bir ilişki olmuştur. Bu noktada en önemli anlaşma Yüzdeler Anlaşması'dır. Bu anlaşma kapsamında Sovyetler Birliği Yugoslavya üzerinde etki alanı elde edebilecekti. 1944 Ekim'inde Churchill ve Stalin arasında gerçekleşen ve Doğu Avrupa'da nüfuz bölgeleri düzenlemesi yapılan kâğıt üzerinde kalan bir anlaşma olsa da bu dönem içerisinde de büyük güçlerin yeniden paylaşımlarına devam ettiğinin kanıtıdır.⁹⁴

Rus devletinde ve uluslararası alanda yaşanan değişimler, Rusların Balkan bölgesindeki etkinliğinin azalmasına yol açmıştır. Böylece Sovyetler Birliği, bir süre Balkan siyasetinden uzaklaştırılmıştır. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile uluslararası sistem ciddi bir değişim yaşamış ve ABD'nin öncülük ettiği Batı Blok'una karşılık Doğu Bloku liderliğini Sovyetler Birliği üslenmiştir. 1946 yılında Sovyet Rusya'nın üç ana istikamette yayılma çabası söz konusudur. Bu bölgeler: "İran üzerinden Orta Doğu petroleri ve Basra Körfezi ile Hint Okyanusu, Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz ve Yunanistan üzerinden de Doğu Akdeniz"dir.⁹⁵ Sovyetlerin bu hamlesine karşılık ABD'nin 1947 yılı sonrasında ortaya koyduğu doktrinler ve programlar (özellikle Truman Doktrini, Marshall Planını ve Eisenhower Doktrini) uluslararası sistemin iki kutbunu karşı karşıya getirmeye başlamıştır. Böylece, II. Dünya Savaşının bitiminin ardından her iki kutbun da kendi etki alanlarına dair politikaları da değişmeye başlamıştır. Ruslar ile Yugoslavya halkları arasındaki kültürel ve tarihî bağlar ileri sürülmüş, 1945-1947 yıllarında SSCB-Yugoslavya ilişkisi sağlam bir dayanışma görüntüsü vermiştir. Hatta 1947 ilkbaharında savaş ittifakı dağılarak kapitalist Batı ile SSCB kutuplaşırken, Yugoslavya kararlılıkla SSCB'nin yanında yer almıştır. Yugoslavya, 1943 yılında lağvedilen Komintern'i ikame etmek adına Eylül 1947 tarihinde oluşturulan Kominform'un (Komünist Partileri Enformasyon Bürosu) kuruluşuna katılmıştır. Böylece Broz Tito Yugoslavya'nın SSCB çizgisi doğrultusunda ilerlemesini sağlamıştır. 1948 yılında Stalin, Yugoslavya'yı tam denetimine almak için hareket geçmiştir, aynı yılın Şubat ayında, denetimi güçlendirme adına Bulgaristan-Yugoslavya arasında bir "Güney Slav Birliği" kurulması önerisini ortaya atmıştır. Ancak Yugoslavya, bu öneriye sıcak bakmamıştır. Ayrıca, Yugoslavya güvenlik örgütleri, SSCB'nin Savaş sonrası itibari ile ülkeye yerleştirdiği

94 Ayrıntılı bilgi için bkz, Geoffrey Robert, *Stalin's Wars: From World War to Cold War* (Yale University Press, 2006), s. 218-219.

95 Fahir Armaoğlu, s. 441.

ve kendilerinin takibe almış istihbarat ve ajan ağını çökertmiştir.⁹⁶ 1948-53 yılları arasında ise SSCB'nin Yugoslavya'ya saldırma ihtimali önemli bir tehdit olarak algılanmış, Stalin ile Tito arasındaki siyasi ve ideoloji görüş farklılıkları iki ülkeyi savaşın eşiğine dahi getirmiştir. 1948 yılında Yugoslavya Kominform'dan ihraç edilmiş, SSCB ile yollarını ayırmıştır. Ancak Tito, Sovyet modeli ekonomi politikasını izlemeye devam etmiştir. Böylece Yugoslavya, 1953 yılına kadar “*Stalin'den kopuk Stalinci bir dönem*” yaşatmaya devam ettirmiştir.⁹⁷

Dolayısı ile Rusların 19. yüzyılda nüfuz alanı için öne sürdüğü Panslavizm'in ortak kültür ve din vurgusu, 20. yüzyılda dönüştürülerek komünizm ideolojisi üzerinden sürdürülmek istenmiştir. Ancak Sovyetlerin bölgeye dair yayılcı emelleri, bağlantısızlar hareketi ile Balkan coğrafyasında üçüncü bir grubun ortaya çıkması sonucunda bir anlamda sekteye uğramıştır. Yugoslavya, bloklar dışı çizgisiyle 1950'li yıllarda uluslararası alanda itibar kazanmıştır. 1950'lerin başlarından itibaren Tito, Yugoslavya'nın yeni bir düzen arayışına girmesini sağlamıştır. Tito, Bloksuzluğu aktif bir siyasi tutum haline getirmiştir. Böylece 1950'li yılların ortalarından itibaren yeni bir blok olan Bağlantısızlar ortaya çıkmıştır. 1961 yılında Belgrat'ta Broz Tito, Hindistan Başbakanı Cevahirlal Nehru, Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır, Gana Devlet Başkanı Kwame Nkrumah ve Endonezya Cumhurbaşkanı Sukarno, ABD ve SSCB'ye karşı üçüncü bir blok olarak Bağlantısızlar Hareketi'ne (*Non-Aligned Movement*) öncülük etmeye başlamıştır.⁹⁸

Stalin'in ölümünün ardından Kruşçev, Sovyetler Birliği'nde 'yumuşama' (*detente*) politikasına yönelmiştir. Bu noktada 1955 yılında Kruşçev'in Yugoslavya ziyareti akabinde iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmeye başlamıştır Ancak SSCB, Yugoslavya üzerinde bir tehdit unsuru olmaya devam etmiştir. 1956 yılında Kruşçev'in, Macaristan'ın Voyvodina topraklarındaki tarihi haklarını gündeme getirme tehdidi ile Tito'yu Kızıl Ordu'nun Macaristan'ı işgal edişini desteklemeye zorlamıştır. Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler daha tam olarak düzelmeden yeniden bozulmuştur.⁹⁹ Kruşçev'den sonra yönetimi

96 Tanıl Bora, *Yugoslavya/Milliyetçiliğin Provokasyonu* (İstanbul: Birikim Yayınları, 1995) , s 60-62.

97 İlyas Kamalov, “Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Balkanlar Politikası,” *KARAM* Sayı. 13 (2007): s. 100.

98 Daniel Sneider, “The Origins of the Non-Aligned Movement in the American Independence Tradition,” *IER* Vol:10 (1983): s. 30-31.

99 Tanıl Bora, s. 66.

L.İ.Brejnev devralmıştır. Ancak bu dönemde de özellikle Balkan coğrafyasında Sovyetler Birliği'nin doğrudan müdahaleleri öne çıkmıştır. 1968 yılında Çekoslovakya İsyanının bastırılmasının ardından, Brejnev, iç ve dış politikada ortaya çıkan krizin aşılmasında milliyetçi çizgiyi öne çıkarmıştır. Brejnev yönetimi dış politika alanında kendisine öncelikli olarak üç görev belirlemiştir. Bunlar; 1) Sosyalist kampın dağılma tehlikesinin önüne geçmek ve kampı siyasi, askeri ve ekonomik yönden daha yakın kaynaşmış hale getirmek, 2) Doğu ve Batı arasındaki ilişkileri "barış içinde bir arada yaşamak" politikasını izleyerek normalleştirmek ve son olarak 3) Tüm dünyada "ilerlemeci" hareketlere ve rejimlere destek vermek olmuştur.¹⁰⁰

Ancak son noktada, bir yandan uluslararası alanda üçüncü bir kutbun ortaya çıkma teşebbüsü antokolonyalizmi, anti sömürgeci söylemleri ve bağımsızlık mücadelelerini arttırmıştı. Bunun yanı sıra SSCB ile ABD küresel alanda silahlanma yarışın ise devam etmiştir. Uluslararası alanda yaşanan dönüşüm ve değişimler eş zamanlı olarak küreselleşmenin etkisi ile sistemin yeni bir yöne evrilmesine neden olmuş, Sovyet ekonomisi 1980'lere gelindiğinde iflas noktasına gelmiştir. L.İ.Brejnev'den sonra Sovyetler Birliğinde önce Y.V. Andropov, ardından da K.U. Çernenko Genel Sekreterliğe getirilmiş ancak iktidarları kısa sürmüştür. 1985 yılında Mihail Gorbaçov Genel Sekreter olmuştur. Gorbaçov "yeni siyasi düşünüş" ve "Büyük Avrupa Evi" gibi konular ile yeniden gündeme gelmiştir.¹⁰¹ Gorbaçov ülkedeki sorunları çözmek adına bir takım reform uygulamaları ön görmüştür. Bu bağlamda, şeffaflık (*glasnost*) ve yeniden yapılandırma (*perestrojka*) politikaları Gorbaçov'un ülkeyi düzeltmesinden ziyade, Sovyet Rusya'nın dağılmasında itici güç olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile eş zamanlı olarak Doğu Bloğu ülkelerinde yeni rejimlerin ortaya çıkışı Balkan coğrafyasında 20. yüzyılın en büyük çatışmalarına yol açan parçalanma sürecini tetiklemiştir.

SONUÇ

10. yüzyılda Ortodoksluk mezhebini benimsemiş olan özellikle Türklerin İstanbul'u fethi sonrası III. Roma teorisi gibi tarihsel meşruiyet iddiaları üzerinden Osmanlı İmparatorluğuna yönelik yayılmacı emellerini ortaya koyarken, 18. yüzyıldaki yükselen milliyetçilik

100 Tatyana Shvetsova, "USSR Foreign Policy Under Brezhnev", erişim: 22.01.2017, <https://sputniknews.com/voiceofrussia/2006/07/24/101781.html>, 26.08.2006.

101 Vügar İmanov, *Avrasyacılık* (İstanbul: Küre Yayınları, 2008), s. 264.

ortamında, Balkanlarda Panslavizm ideolojisi ile nüfuz artırma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda, 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında Rusların bölgede pek çok faaliyeti söz konusudur. Slav halklarının amaçları tek bir Slav birliği iken, Rus İmparatorluğu açısından amaç Rus yayılmacılığı olmuştur.

Ruslar, 19. yüzyıl boyunca Panslavizm ve Ortodoksluk vurgusu ile Balkan halklarının koruyucusu olma politikasını yürüterek bölgede nüfuzlarını artırmışlardır. Ancak bu durum eş zamanlı olarak Rusların ulusal çıkarlarının da temelini güçlendiren bir durum olmuştur. Bu açıdan üçüncü Roma Teorisi bölgedeki etkilerinin meşru zeminini dini anlamda oluştururken, Slav etnik grubuna olan vurgu da Balkan coğrafyasındaki halkların “öteki” ve “biz” yaratım süreçlerini etkilemiştir. Uluslararası alanda yaşanan dönüşümler Rus İmparatorluğunu sona erdirirken eş zamanlı olarak Balkan coğrafyasında da dönüşümler yaşanmış ve yeni aktörler ortaya çıkmıştır. Ancak Rus dış politikasında tarihsel söylemler farklı şekilde uygulanmaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Kezban. *Rusya: Orta Çağ'dan Sovyet Devrimine*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Asker Ali. "Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Esirleri Konusunda Bazı Tespitler", *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak*. İstanbul: Uluslararası Sempozyum, 20-21 Kasım 2014, T.C. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014: ss.543-576.
- Türkaya, Ataöv. "Rus Devleti'nin Kuruluşu." *AÜSBF Dergisi* Cilt. XXIII (4) (1968), ss. 215-243.
- Aydın, Mithat. "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya." *Pamukkale Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı.15 (2004): ss. 109-124. Erişim tarihi Ocak 17, 2017, http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/1361249905_7-19.pdf.
- Aydın, Mithat. "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri." *AÜD* Cilt. 32 (53) (2013): ss. 18-54.
- Bora, Taml. *Yugoslavya/Milliyetçiliğin Provokasyonu*. İstanbul: Birikim Yayınları, 1995.
- Büyükbaş, Hakkı. "Kimlik, Güç ve Dış Politika: 1912-13 Yıllarında Rusya'nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz." *Akademik İncelemeler Dergisi* Cilt. 8 (1) (2013): ss. 245-486.
- Carmichael, Cathie. *Ethnic Cleansing in The Balkans Nationalism And The Destruction Of Tradition*. London: Routledge, 2002.
- Çaşın, Mesut Hakkı. *Rus İmparatorluk Stratejisi*. Ankara: ASAM Yayınları, 1994.
- Cohen, Ariel. *Russian Imperialism: Development and Crisis*. London: Praeger, 1996.
- Çitçi, Selahattin. "Dostoyevski'nin Eserlerinde Türklere ve İslâma Bakışı." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Sayı. 3(11) (2010): ss. 213-222.

- Demirci, Selahattin. "Rusya'nın Balkanlar'daki Yeni Jeopolitik Çıkarları", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* Cilt. 1(1), ss. 45-60.
- Demiroğlu, Hasan. *Rus Kaynaklarına Göre Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panslavizm (1857-1878)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009.
- Hochwächter, G. Von.. *Balkan Savaşı Günlüğü: Türklerle Cephe*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- İmanov, Vügar. *Avrasyacılık*, İstanbul: Küre Yayınları, 2008.
- Kamalov, İlyas. "Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Balkanlar Politikası." *KARAM* Sayı. 13 (2007): ss. 99-113.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi, Cilt: VII*. Ankara: TTK Yayınları, 1977.
- Kohn, Hans . *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*. İstanbul, İlgı Yayınları, 2007.
- Kostya, Sandor. *Pan-Slavism*: Danubian Press, 1981.
- Köse, Osman. "Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri." *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi* Sayı. 1 (2) (2006): ss. 154-171.
- Kirchner, Walther. *History of Russia*, Newyork: College Outline Series, Barnes and Noble Inc.,1950, 2. Baskı,
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Kurat, Akdes Nimet *Türkiye ve Rusya. XVII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Kurat, Akdes Nimet "Panslavizm", *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi* Cilt. XI (2-3-4) (1953): ss. 241-278.
- Levine, Louis. "Pan-Slavism and European Politics." *Political Science Quarterly* Cilt. 29 (4) (1914): ss. 664-686.

- Lossky, Nikolay O.. *History of Russian Philosophy*. New York: International Universities Press, 1951.
- McCarthy Justin. *Sürgün ve Ölüm*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1995.
- Onay, Yaşar. *Rusya ve Değişim*. Ankara: Nobel Yayınları, 2002.
- Poliakov, Leon. *Ari Miti: Avrupa'da Irkçı ve Milliyetçi Fikirlerin Tarihi*. İstanbul: Epos Yayınları, 2011.
- Robert, Geoffrey. *Stalin's Wars: From World War to Cold War*. USA: Yale University Press, 2006.
- Shvetsova, Tatyana. "USSR Foreign Policy Under Brezhnev", <https://sputniknews.com/voiceofrussia/2006/07/24/101781.html>, 26.08.2006.
- Sneider, Daniel. "The Origins of the Non-Aligned Movement in the American Independence Tradition." *IER* Cilt. 10, 1983.
- Şirokorad A.B.. *Osmanlı-Rus Savaşları*. İstanbul: Selenge, 2013.
- Tanju, İzzet. *Batı Karşısında Milli Düşünce*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.
- Todorova, Maria. *Imagining The Balkans*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Tuminez, Astarid. "Russian Nationalism and Vladimir Putin's Russia", *PONARS Policy Memo:151*, April 2010.
- Üre P. A.. *Russian Intellectual in the Ottoman Empire: Konstantin N. Leontiev (1831-1891) on the Eastern Question*. Ankara: Department of International Relations Bilkent University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Volkan, Vamık , Norman Itzkowitz. *Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2002.
- Volkan, Vamık. "Herkesin Bir Çadırı Var." (Erişim 28 Ocak 2009), <http://www.vamikvolkan.com/Ekopolitik-org—28-Ocak-2009.php>.)
- Walicki Andrzej. *Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanma'dan Marksizme*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

- Бессчетнова, Елена Валерьевна “Константин Леонтьев: «одинокий мыслитель» о пути России”, *Философия Язык Культура Выпуск* 4. “Алетейя”, СПб. 2013 (ss. 358-365).
- Гасанлы Дж. *Русская революция и Азербайджан: Трудный путь к независимости (1917-1920)*. Изд. “Флинта”, Москва 2011.
- Данилевский, Николай Яковлевич *Россия и Европа* (Составление и комментарии Ю. А. Белова, Отв. ред. О. Платонов), Изд. 2-е, Институт русской цивилизации, “Благословение”, Москва 2011.
- Джурич Дж. “Влияние русской культуры на творчество Йована Раича, основателя сербской научной историографии”, *Российско-сербские связи в области науки и образования: XIX – первая половина XX в.* (Отв. ред. Э. И. Колчинский и А. Петрович; ред.-сост. М. В. Лоскутова и М. В. Хартанович), “Нестор- История”, СПб. 2009 (ss. 20-25).
- Елагин Н. А. “Материалы для биографии И. В. Киреевского”, И. В. Киреевский, Полное собрание сочинений, т. I , Типография Императорского Московского Университета, 1911.
- Кочуков Сергей Анатольевич “Отношение образованного общества России к русско-турецкой войне 1877-1878 гг.”, *Власть*, №:11, Москва 2011.
- Лаптева Л. П. “Йозеф Добровский как родоначальник критического изучения источников чешской истории”, *Петербургские славянские и балканские исследования*, №1/2, СПб. 2007. (ss. 69-86).
- Лебедев Сергей. “Путь славянофила”, Русская народная линия, erişim: 11.01.2017, http://ruskline.ru/analitika/2008/07/24/put_slavyanofila/24.07.2008
- Леонтьев Константин Н. “Письма о Восточных делах”. Константин Н. Леонтьев, Полное собрание сочинений и писем, Т.8. Кн.1, Изд. “Владимир Даль”, СПб 2007.
- Ловягин А. М. “Хомяков, Алексей Степанович”, *Русский биографический словарь*, Т. 21, СПб. 1901.

Миллер Герард Фридрих. “О первом Летописателе Российском преп. Несторе, о его летописи и о продолжателях оных”. Ежемесячные сочинения и известия о ученых делах, апрель 1755 г., (ss.299-324).

Миллер Герард Фридрих. *Сочинения по истории России: Избранное* (Сост. ст. А.Б.Каменского; Примеч.А.Б.Каменского и О.М.Медушевской), “Наука”, Москва 1996.

Пушкарев Лев. Н. *Юрий Крижанич: Очерк жизни и творчества*, “Наука”, Москва 1984.

Ромашов Ю.В. “Геополитика России на Балканах и идея Славянского единства”, *Вестник СГТУ*, № 4 (68), Саратов 2012 (ss. 258-262).

Седов Валентин В. Происхождение и ранняя история славян, “Наука”, Москва 1979.

Снегирёв И. Иосиф Добровский. Его жизнь, учено-литературные труды и заслуги для славяноведения, Типография Императорского Университета, Казань 1884 (2011 tırkıbasım)

Степанова Юлия Анатольевна. Политическая концепция К.С. Аксакова, (диссерт.на соиск. канд. пол. наук., Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова), Москва 2008.

Трубецкой, Сергей Николаевич “Разочарованный славянофил.” Константин Н. Леонтьев: pro et contra, Т.1. РХГИ, СПб. 1995.

Янов, Александр Львович “Славянофилы и внешняя политика России в XIX веке”, 1998, Электронная библиотека. Гражданское общество в России, (erişim: 01.12.2016).
<https://www.civisbook.ru/files/File/1998-6-16-Yanov.pdf>